

Critical Studies in Texts & Programs of Human Sciences,
Institute for Humanities and Cultural Studies (IHCS)
Monthly Journal, Vol. 22, No. 3, Spring 2022, 105-127
Doi: 10.30465/CRTLS.2022.39190.2441

A Critical Review on the Book "*Concise of the Approach to Scientific Research on Education and Anthropology*"

Abdolrazagh Rahmani*

Abstract

The research method is one of the fundamental courses that has been grown well in recent decades and has been well received; but unfortunately, despite the emphasis today on the research method and its proper application in various fields of science, we are witnessing less attention to this issue and its methods and principles in student research. Since most universities focus on research and research programs, they try to increase the student's awareness and knowledge of research methods in specialized fields. The book "*Concise of the Approach to Scientific Research on Education and Anthropology*" written by Dr Saif al-Islam has tried to explain the method of scientific research and the principles of dissertation writing to students. In the present study, this book has been reviewed and criticized with a descriptive-analytical method and has enumerated some of its advantages and shortcomings. Based on the findings of the current study, the author's ability to explain the content, coherence and order of topics, emphasizing the need to use a computer in scientific research, and observing writing marks are among the most important strengths of the book. However, lack of attention to in-text citations, lack of use of sources, and lack

* Assistant Professor, Hormoz Research Center, University of Hormozgan, Hormozgan, Iran,
rahmani6038@gmail.com

Date received: 2021-11-28, Date of acceptance: 2022-04-24

Copyright © 2018, This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA.

of comprehensiveness of some content and lack of explanation of the difference between methodology and research methods are the shortcomings of the book.

Keywords: Book critique, Methodology, Appearance structure, Book Criteria, Educational Sciences

بررسی و نقد کتاب

الموجز فی المنهج البحث العلمی فی التریبۃ و العلوم الإنسانیة

(مختصری از روش تحقیق علمی در علوم تربیتی و علوم انسانی)

عبدالرزاق رحمانی*

چکیده

روش تحقیق از دروس بنیادی است که در دهه‌های اخیر رشد مناسبی داشته و مورد اقبال خوبی قرار گرفته؛ اما متأسفانه با وجود تأکیدی که امروزه بر روش تحقیق و به کارگیری صحیح آن در حوزه‌های مختلف علوم وجود دارد، شاهد بی‌توجهی و کمتر پرداخته شدن به این مبحث و شیوه‌ها و اصول آن در تحقیقات دانشجویی هستیم. از آنجا که اغلب دانشگاه‌ها به پژوهش و برنامه‌های پژوهشی می‌پردازند، سعی بر آن دارند که آگاهی و شناخت دانشجو نسبت به روش‌های تحقیق در زمینه‌های تخصصی افزایش دهند. کتاب «الموجز فی المنهج البحث العلمی فی التریبۃ و العلوم الإنسانیة» نوشته دکتر سیف الاسلام سعد، کتابی است که در آن سعی شده است تا روش پژوهش علمی و اصول پایان‌نامه‌نویسی برای دانشجویان تبیین شود. پژوهش حاضر با روش توصیفی - تحلیلی به بررسی و نقد این کتاب پرداخته و برخی از امتیازها و کاستی‌های آن را برشمرده است. بر اساس یافته‌های این پژوهش، توانایی نویسنده در تبیین مطالب، انسجام و ترتیب موضوعات، تأکید لزوم استفاده از رایانه در پژوهش‌های علمی و رعایت علائم نگارشی از جمله مهم‌ترین نقاط قوت کتاب مذکور است. اما ایراداتی چون، کم توجهی به ارجاع‌دهی درون‌متنی، عدم

* استادیار زبان و ادبیات عربی، عضو هیأت علمی دانشگاه هرمزگان، بندرعباس، ایران،
rahmani6038@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۹/۰۷ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۲/۰۴

Copyright © 2018, This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and Adapt the material for any purpose.

استفاده از منابع، و جامع نبودن برخی مطالب و عدم تبیین تفاوت روش‌شناسی و روش پژوهش از کاستی‌های کتاب می‌باشد.

کلیدواژه‌ها: نقد کتاب، روش‌شناسی، ساختار ظاهری، معیار کتاب، علوم تربیتی

۱. مقدمه

نقد کتاب به عنوان یکی از سنت‌های علمی و آکادمیک همواره مورد توجه فرهیختگان و صاحب‌نظران حوزه‌های مختلف دانش بشری بوده است. این سنت که بازخورد و واکنش جامعه علمی به تولید علم را نشان می‌دهد به نوبه خود موجبات ایجاد دانش جدید یا تکمیل دانش قبلی را فراهم می‌آورد. تعامل پدیدآورندگان با مخاطبان به منظور آگاهی از تاثیر اثر نیز از دستاوردهای این سنت است. (طاهری، ۱۳۸۳، ص ۷۳)، نقد در معنای تخصصی آن، در ترازو نهادن اثر (کتاب، مقاله، یادداشت علمی و طرح پژوهشی) در ابعاد شکلی و محتوایی و بیان نقاط قوت و ضعف و بررسی تخصصی آن اثر با توجه به معیارهای خاص علمی است. بدین ترتیب در یک نقد علمی جامع هرگز به ارزیابی صوری و کمی یا از سوی دیگر فقط به تحلیل محتوایی و کیفی بسنده نمی‌شود تا نه در دام شکل‌گرایی محض و فرمالیسم گرفتار آید و نه صرفاً ایده‌آل‌گرا شده و ارتباط محتوا با آشکال بیرونی فراموش گردد. (حسینی، ۱۳۹۷، ص ۹۷-۱۱۸). بنا بر این «نقد کتاب نیاز به روش علمی دقیق و سازه‌ها و معیارهای ثابت و اصولی دارد تا از خلال آن محتوای کتابهای درسی از لحاظ ساختار و محتوا با هدف روزآمد کردن و ارتقای کیفی آنها انجام شود». (علی‌مات، ۲۰۰۶: ۴۰)

از آنجا که بررسی روش‌های پژوهش علمی، امری ضروری در مراحل آموزشی و تحصیلات تکمیلی به شمار می‌رود؛ بنابراین پژوهشگر باید با معیارهای پژوهش علمی آشنا باشد و در زمینه تخصصی خود، روش پژوهش مناسبی را گزینش نماید. «در پژوهش علمی، روش عبارت است از یک برنامه منطقی منظم که اصول و تکنیک‌های تحقیق را برای رسیدن به پاسخ سؤال تحقیق، تدوین و تنظیم می‌کند». (فتوحی، ۱۳۸۵: ۲۵) آگاهی از کتابهای روش تحقیق و کاربرت آنها در حیطه پژوهش علمی سبب غنای برون‌دادهای علمی یا پژوهشی می‌گردد. از سوی دیگر نقد کتاب‌های روش تحقیق سبب پیشرفت سطح کیفی کتاب، بهبود روند تدریس و نگرش جدید نویسندگان نسبت به نگارش کتابهای آینده

بررسی و نقد کتاب *الموجز فی المنهج البحث* ... (عبدالرزاق رحمانی) ۱۰۹

خواهد شد. بر این اساس پژوهش حاضر ضمن معرفی مختصر کتاب «الموجز فی المنهج البحث العلمی فی التریبۃ و العلوم الإنسانیة» به بررسی و نقد آن می‌پردازد.

۱.۱ روش پژوهش

این پژوهش با روش توصیفی - تحلیلی به بررسی و نقد کتاب «الموجز فی المنهج البحث العلمی فی التریبۃ و العلوم الإنسانیة» می‌پردازد.

۲.۱ سؤالات پژوهش

پژوهش حاضر در پی پاسخ به این سوال است که:

- کتاب «الموجز فی المنهج البحث العلمی فی التریبۃ و العلوم الإنسانیة»، چقدر دارای کیفیت، کارآمدی و اثربخشی لازم است؟
- این منبع چقدر دانش و ویژگیهای یک کتاب دانشگاهی مطلوب را دارا است؟
- ارزیابی کتاب در مقایسه با سایر کتاب‌هایی که در این موضوع نگارش شده است، چگونه است؟

۳.۱ فرضیه‌های پژوهش

- کتاب «الموجز فی المنهج البحث العلمی فی التریبۃ و العلوم الإنسانیة» که توسط دار الفکر چاپ شده است، دارای کیفیت، کارآمدی و اثربخشی لازم است.
- این منبع دانش و ویژگیهای یک کتاب دانشگاهی مطلوب را دارا است.
- ارزیابی کتاب در مقایسه با سایر کتاب‌هایی که در این موضوع نگارش شده، خوب است.

۴.۱ پیشینه پژوهش

نقد به خصوص نقد کتب و متون دانشگاهی پلی است که می‌تواند گذشته نامطلوب را به آینده ای با وضعیت بهتر سوق دهد. تردیدی نیست که در زمینه نقد کتب روش تحقیق پژوهش های زیادی تاکنون صورت گرفته که از جمله آنها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- مصطفی همدانی، (۱۳۹۹) به نقد کتاب «روش تحقیق آمیخته» تالیف علی دلاور و شیرین کوشکی، که در حوزه نوپدید روشهای ترکیبی (آمیخته) است با روش توصیفی - تحلیلی پرداخته. نویسنده علاوه بر نقد ساختاری، ملاحظات متعددی نیز در نقد صوری و محتوایی این کتاب، ارائه کرده است. که انتخاب نادرست عنوان کتاب، ضعف مفهوم کاوی درباره عنوان «روشهای آمیخته»، ضعف جدی ساختاری و عنوان بندی نارسا، بندهای طولانی، پاره ای از اغلاط املائی و ویرایشی، اقتباس های متعدد از منابع بیگانه بدون ارجاع، غیرمنطقی بودن برخی عناوین به جهت عدم انطباق با محتوا، استفاده از اصطلاحات مبهم، ترسیم نادرست نمودارها و اشکالات متعدد در دلالت تصویری آنها، ضعف در تبیین و تثبیت مبنای پارادایمی روشهای آمیخته، و استفاده از عنوان «تالیف» برای یک اثر که ترجمه ای - تالیفی است، از مهم ترین نقدهای نگارنده به این کتاب است.

- مراد اسماعیلی (۱۳۹۷) به نقد و تحلیل کتاب "روش تحقیق به زبان ساده"، نوشته مریم صادقی پرداخته، و در آن سعی شده است تا روش تحقیق و اصول پایان‌نامه‌نویسی برای دانشجویان رشته زبان و ادبیات فارسی تبیین شود. نگارنده در این مقاله برخی از امتیازها و کاستی‌های کتاب را برشمرده است؛ براساس یافته‌های این تحقیق، این کتاب با داشتن نکات مثبتی چون پرداختن به سؤال تحقیق و تمرینات اختصاصی، ذکر جداول، و مهم‌تر از همه تمرکز بر رشته زبان و ادبیات فارسی کاستی‌ها و ایراداتی چون عدم تطابق عنوان با متن کتاب، بی‌توجهی به اصول ابتدایی نگارش و ویرایش، ایجاز‌های منحل، استفاده از منابع نامعتبر، و جامع نبودن برخی مطالب نیز در خود دارد که سبب می‌شود خوانندگان کتاب در بسیاری از مباحث نتوانند به کنه مطلب رسیده و بهره لازم را از آن کسب کنند.

- حامد، زندی؛ (۱۳۹۶) در پژوهشی به نقد و بررسی کتاب "درآمدی بر پژوهش روش های آمیخته" که درباره پژوهش های آمیخته است پرداخته. و نتایج پژوهش

حاکمی از آن است که کتاب دربرگیرنده مطالبی است که نشان دهنده از رشد و بلوغ نسبی این رویکرد روش شناسی است و با توجه به گسترش کاربرد این روش شناسی در علوم انسانی و حتی علوم سلامت می تواند راهنمای پژوهشگران تازه کار و مروری سودمند برای پژوهشگران حرفه ای تر باشد. این کتاب در واقع راهنمای گام به گام و بسیار کاربردی و درعین حال فشرده ای است که می تواند مورد استفاده دانشجویان تحصیلات تکمیلی برای برنامه ریزی طرح پژوهش و نگارش مقالات قرار بگیرد. همچنین با ارائه معیارهای سنجش کیفیت پژوهش، می تواند مورد توجه استادان و ارزیابان آثار پژوهشی واقع شود.

- کوکبی و همکاران؛ (۱۳۹۵) در مقاله ای به عنوان بنیان های فلسفی روش های تحقیق کمی، کیفی و آمیخته؛ به بهانه نقدی بر کتاب «روش تحقیق آمیخته» ضمن اشاره ای مختصر به هر سه رویکرد کمی، کیفی و آمیخته، محتوای کتاب «روش تحقیق آمیخته» نیز بررسی و تحلیل شده است. نتایج بررسی نشان داد که نوزده کتاب به فارسی، درباره روش تحقیق آمیخته منتشر شده است که نه مورد آن کاملاً به موضوع روش تحقیق آمیخته اختصاص دارد. از این نوزده کتاب، دوازده کتاب ترجمه و هفت کتاب، تالیف شده است. نه مورد از کتابهای ترجمه‌های، برگردان دو کتاب کرسول و پلینوکلاک هستند که کتاب «روش تحقیق آمیخته»، یکی از آنهاست؛ در حالی که ادعا می شود این اثر، تالیف است. بنا بر نتایج بررسی نویسنده، کتاب از نظر اصالت اثر، اصالت ترجمه و اصالت مأخذ، دارای اشکالاتی است که چندان بی اهمیت به نظر نمی رسد و در چاپ دوباره آن باید تردید شود.

- آیدا، حسینی فر؛ (۱۳۸۹) به معرفی و نقد کتاب لاتین: روش های تحقیق کیفی در علوم ارتباطات (نوشته تامس لیندلاف برایان تیلور) پرداخته است و ارزیابی کلی مقاله از کتاب این است که نویسنده کتاب توانسته است با استفاده از مثال های متنوع و جدید، ارائه ی تمرین هایی در انتهای هر فصل برای محک زدن خواننده در فهم مطالب، پرهیز از زیاده گویی و در عین حال تلاش برای ارائه ی توضیحات کامل و کافی، این کتاب را تبدیل به کتابی راهنما در چگونگی انجام پژوهش کیفی در علوم ارتباطات کند. خواننده با مطالعه ی آن به درکی عمیق از سنت های نظری و پژوهشی

در علوم ارتباطات و چگونگی استفاده از دو تکنیک پرکاربرد پژوهش کیفی (مشاهده و مصاحبه) می‌رسد.

- پروانه، فلاح؛ (۱۳۸۹) به معرفی و نقد کتاب لاتین: روش تحقیق میدانی (راهنمای عمل در تعلیم و تربیت و علوم اجتماعی نوشته کلایرتیلور من ویلکی جودیت باسر) پرداخته است. و نتایج پژوهش حاکی از آن است که محتوای کتاب در سطحی مقدماتی می‌باشد و این کتاب برای افرادی که روش میدانی را به عنوان شیوه‌ی تحقیق خود برگزیده‌اند، نمی‌تواند کتاب جامع و کاملی باشد؛ تنها بسنده کردن به مطالعه‌ی این اثر به عنوان منبع موثق، آمادگی لازم را برای اجرای عملی تحقق میدانی در فرد ایجاد نمی‌کند و برای کتابی که خود مدعی است راهنمای عملی برای انجام پژوهش‌های میدانی است، توضیحات کامل، مبسوط و جامع‌تری در مباحث مطرح شده ضروری به نظر می‌رسد.

۲. مفهوم روش تحقیق

روش تحقیق، راه و مسیری است که بر اساس قواعدی خاص به کشف حقائق علمی منجر می‌شود. روش تحقیق نقشی اساسی در نگارش پژوهش ایفا می‌کند که پژوهشگر با رعایت اصل بی‌طرفی و دقت بر اعتماد به روایت‌ها و اقتباس‌ها به تجزیه و تحلیل داده‌ها و نتیجه‌گیری آنها می‌پردازد. (بدوی، ۱۹۶۳: ۵) برخی از مهم‌ترین روش‌های پژوهش عبارتند از:

۱. روش تجربی جهت پژوهش‌های تجربی و طبیعی
۲. روش توصیفی جهت توصیف پدیده‌ها
۳. روش تاریخی جهت بررسی سیر تاریخی پدیده‌ها
۴. روش میدانی جهت مشاهده و توصیف پدیده‌ها (همان: ۶-۷)

فرانسیس بیکن و کلود برنارد روش تحقیق را اینگونه معرفی کرده‌اند: «مسیری که سبب کشف حقائق علوم مختلف می‌شود و بر اساس مجموعه قواعدی است که قوه ذهن را به حرکت می‌آورد و به تحلیل متن می‌پردازد تا به نتیجه قطعی برسد». (بدوی، ۱۹۶۳: ۵) و این امر علم روش‌شناسی نامیده می‌شود؛ زیرا «با استفاده از روش پژوهش که پژوهشگر در پژوهش‌های علوم انسانی و اجتماعی، و یا علوم طبیعی به کار می‌گیرد، از جمله روش

بررسی و نقد کتاب *الموجز فی المنهج البحت* ... (عبدالرزاق رحمانی) ۱۱۳

تحقیق تاریخی، اسناد و مدارک، آماری و تجربی به کشف نتایج پژوهش دست می‌یابد.»
(بدر، ۱۹۹۴: ۳۴-۳۵)

۳. اهمیت نقد علمی و شرایط آن

نقد عبارت است از فعالیت نکته بینی، سخن سنجی، مطالعه و بررسی یک متن و تعیین نقاط قوت و ضعف آن. در نگارش های علمی، نقد، سنجشی روشمند و مبتنی بر مبانی تحلیل و بررسی مدون و سازمان یافته است که سبب افزایش اثربخشی و سودمندی آن می شود. (درودی، ۱۳۸۵: ص ۲۷۹-۲۸۸)

همه مطالعات دارای نقاط قوت و ضعف هستند. شناسایی نقاط قوت نیز برای تولید دانش و بهره برداری از آن در عمل حائز اهمیت است و در نقد باید به این جنبه مهم نیز توجه شود، زیرا توسعه دانش مرهون تکمیل تحقیقات قبلی است. (آصف زاده و پیری، ۱۳۸۳: ص ۵۴-۶۲)

اهمیت نقد بیشتر از حیث تأثیری است که بر اندیشه مخاطبان بالقوه ی متن برجای می نهد. این اثربخشی با ویرایش مفهومی متن هم سو است. نقد توانایی تحلیل و بررسی بهتر متن را برای خواننده به ارمغان می آورد و نظر او را به ابعاد و جنبه هایی جلب می کند که شاید قبلاً خیلی شناخته شده نبوده است. بنابراین نقد فرایندی ارزشمند برای تقویت قوه تفکر و طرح رویکردهای نوین است که در زمینه ها و عرصه های گوناگون شکل می گیرد. (درودی، ۱۳۹۱، ص ۳۱) و بدین وسیله، پژوهش علمی از پژوهش غیر علمی متمایز می شود و پژوهشگر از ذوق شخصی در امان می ماند و پابندی وی به روش پژوهش علمی را مهیا می سازد و سبب پویایی و غنی شدن فرهنگ نقد و گسترش زاویه دید نویسندگان در پژوهش های آینده می شود.

و شرایط نقد این است که در عنوان پژوهش، ناقد بایستی ابتدا عنوان را مورد ارزیابی و نقد قرار دهد؛ عنوان باید مناسب، واضح، مختصر باشد و با تمام مطالب و مفاهیم اثر علمی تناسب داشته باشد. و در بررسی و تحلیل موضوع پژوهش ناقد موضوعی که پژوهشگر یا نویسنده بدان پرداخته است را با روش های جدید یا قدیم علمی مورد نقد قرار می دهد؛ همچنین مقدمه و فرضیه های پژوهش را مورد واکاوی قرار می دهد تا میزان درستی کار وی مشخص شود و اینکه آیا فرضیه یا سوال های پژوهش منجر به دستیابی پژوهشگر به نتایج

پژوهش شده است. افزون بر موارد پیش گفته، بایستی در جریان عملیات نقد، به زندگی پژوهشگر و عصری که در آن می‌زیسته و ابزار و روش تحقیقی که به کار برده است تسلط کافی داشته باشد. (سالم، ۲۰۱۶، ص ۱-۴)

۴. معرفی نویسنده و آثار علمی وی

سیف الاسلام سعد عمر، نویسنده سودانی، در خانواده ای اصیل که به حزب فدرال دموکرات گرایش داشتند، پرورش یافت. وی آگاهانه به جنبش اسلامی پیوست؛ تا آنجا که یکی از بارزترین فعالان جنبش اسلامی تشکیلات دانشجویی شد. سیف الاسلام در آغاز دهه ۷۰ (۱۹۷۰-۱۹۸۰م) جهت ادامه تحصیل دانشگاهی به مالزی و سپس به ایالات متحده و دانشگاه پنسیلوانیا رفت و به درجه دکترای برنامه ریزی تربیتی دست یافت. وی چندین سال به عنوان عضو هیات علمی دانشگاه ملک سعود بود. پس از بازگشت به وطن خویش، استاد دانشگاه بین المللی آفریقا شد و سرانجام به عنوان مدیر آموزش از راه دور دانشگاه اسلامی «آمدلمان» انتخاب شد. (عبدالرحیم محمد خبیر، سودانیل نشر فی سودانیل یوم ۲۶. ۴. ۲۰۱۳) از مهم‌ترین آثار علمی این نویسنده، می‌توان به کتاب «الموجز فی المنهج البحث العلمی فی التریبۃ و العلوم الإنسانیة» و کتاب «الإشراف التربوی مفهومه، أسالیبه، تطبیقاته» اشاره کرد.

۱.۴ معرفی کتاب الموجز فی المنهج البحث العلمی فی التریبۃ و العلوم الإنسانیة

این کتاب، پژوهشی دانشگاهی در زمینه روش تحقیق به قلم سیف الاسلام سعد عمر است. چاپ اول آن در سال ۲۰۰۹ از سوی انتشارات دارالفکر صورت گرفته است. کتاب پیش-گفته، برخی از روش‌های علمی پژوهش، مفهوم، ویژگی و کیفیت طرح تحقیق، وسائل و ابزار گردآوری ماده پژوهش، نمونه‌گیری و شیوه‌های تحلیل محتوا و کیفیت استناد به منابع را شامل می‌شود و تعریف عناصر ضروری و مهارت‌های اساسی پژوهش را در برمی‌گیرد که ویژه دانشجویان و پژوهشگران مبتدی است. کتاب «الموجز فی المنهج البحث العلمی» در هشت فصل و ۱۴۴ صفحه تنظیم شده است.

نویسنده در فصل اول مفهوم پژوهش علمی را به طور کامل توضیح داده و نظرات علمی دانشمندان و جایگاه رایانه را در تحقیقات علمی بیان کرده است. فصل دوم کتاب به بررسی پژوهش تربیتی در مورد مفهوم، طبیعت و مشکلات و آسیب‌های کنونی پژوهش اختصاص یافته است. سیف الاسلام سعد عمر در فصل سوم از تهیه و گردآوری طرح و نقشه پژوهش، عناصر و روش پژوهش علمی سخن گفته است. فصل چهارم کتاب شامل شیوه‌های دستیابی به مواد پژوهش است و راههایی چون مطالعه، نگارش (تدوین)، اقتباس، مشاهده و تجربه را از مهم‌ترین راه‌های دستیابی به ماده پژوهش معرفی کرده است. فصل پنجم به انواع پژوهش‌ها و معیارهایی می‌پردازد که اساس یک پژوهش علمی را تشکیل می‌دهد؛ همچنین در این فصل به روش پژوهش توصیفی، تاریخی و تجربی اشاره شده است. فصل ششم شامل بررسی انواع ابزار پژوهش از جمله مقیاسها، طیفها، آزمونها و فرما (پرسشنامه) می‌باشد که بر اساس نوع پژوهش و روش کار آن متفاوت است. فصل هفتم در مورد مفهوم جامعه آماری و حجم نمونه و چگونگی برآورد نمونه یا ارزیابی تعداد نمونه‌های مورد نظر و اثر آن در بهبود نتایج پژوهش است. فصل هشتم کتاب، علاوه بر بررسی مفهوم تحلیل محتوا به چگونگی نگارش متن و یافته‌های پژوهش، نتایج، پیشنهادهای و منابع می‌پردازد.

۵. ویژگی‌های ظاهری کتاب

نمای ظاهری کتاب اولین قسمتی است که خواننده با آن روبرو می‌شود و به گونه‌ای فضا سازی جهت خوانش متن کتاب می‌باشد. «شکل ظاهری کتاب فضایی مکانی است که دیدگان خواننده را به خود جلب می‌کند» (حمدانی، ۲۰۰۰: ۱۲۴) همچنین طرح روی جلد از مهم‌ترین عناصر موازی با متن است که مخاطب را در فهم محتوای کتاب یاری می‌رساند و شامل عنوان کتاب، نام نویسنده، انتشارات، نوع خط و رنگ و ... می‌باشد. بر این اساس طرح روی جلد کتاب «الموجز فی المنهج البحث العلمی» از موارد زیر تشکیل شده است:

۱.۵ عنوان

عنوان جلوه ای از هویت متن است و باعث تمایز متن از متون دیگر می‌شود. همچنین عنوان عامل محرک برای خواننده به شمار می‌رود که باعث تصمیم‌گیری وی نسبت به خواندن محتوای کتاب می‌شود؛ به عبارت دیگر کتاب با توجه به عنوان آن مورد خوانش قرار می‌گیرد. بر این اساس عنوان کتاب «الموجز فی المنهج البحث العلمی» نوعی حس کنجکاو و پرسش را برای خواننده فراهم می‌سازد. از سوی دیگر عنوان این کتاب بیانگر مفهوم پژوهش علمی، روش‌های تحقیق و ویژگی پژوهش‌های دانشگاهی است؛ آنچنان که عبارت

روش تحقیق علمی همه معانی و ظواهر روش نگارش پژوهش علمی را شامل می‌شود. بر اساس نظر کلود دوشی عنوان به سه دسته تقسیم می‌شود: عنوان اصلی؛ عنوان ثانوی که معرف عنوان اصلی است؛ و عنوان فرعی که نشانه وابسته مشخص کتاب می‌باشد مانند رمان، داستان، شعر و ... (بلعابد، ۲۰۰۸: ۶۶).

در این راستا نویسنده کتاب «الموجز فی المنهج البحث العلمی» به دو نوع عنوان؛ عنوان اصلی در زمینه روش تحقیق علمی و عنوان ثانوی در علوم انسانی و تربیتی اشاره کرده است.

۲.۵ نام نویسنده

پس از عنوان، ذکر نام نویسنده دارای اهمیت بسیاری است؛ زیرا نویسنده عنوانی متمایز از دیگر افراد جامعه انتخاب می‌کند. «نام مؤلف نقش مهمی را در انگیزش علاقه و ارتباط مخاطب با متن ایفا می‌کند؛ به ویژه اگر نویسنده در محافل علمی مشهور باشد». (هاشم، ۲۰۰۸: ۵۸) «نویسنده هر اثر علمی تسلط و مهارت کافی بر مطالب کتاب دارد؛ به گونه ای که صاحب امتیاز و مالک اصلی متن کتاب به شمار می‌آید؛ و حال آنکه وظیفه خواننده، فهم محتوا و مفاهیم است». (یقظین، ۲۰۰۵: ۱۱۸)

بر این اساس نام نویسنده «د. سیف الاسلام سعد عمر» مستقیماً زیر عنوان کتاب «الموجز فی المنهج البحث العلمی» با رنگ زرد و خط ضخیم نوشته شده است تا نظر خوانندگان بسیاری را به خود جلب کند. همچنین رنگ زرد به عنوان رنگ اندیشه و تأمل به اثبات-

گرایی گرایش دارد و بیانگر خوش بینی و نوآوری است که خواننده را به سمت مطالعه کتاب سوق می‌دهد.

۳.۵ تصاویر روی جلد کتاب

از دیرباز تا کنون تصاویر از بارزترین نشانه‌های غیر زبانی به شمار می‌آیند که ابتدای آن به وسیله رمز و سرانجام آن شکل و تصویر واقعی است. نشانه‌ها نیز از مهم‌ترین عناصر اساسی پژوهش علمی هستند. طرح روی جلد کتاب در اولین نگاه باعث جذب خواننده هنگام خرید و یا مطالعه کتاب می‌شود. از آنجا که طرح جلد کتاب تنها آمیزه‌ای از رنگ‌ها نیست؛ بلکه «علامت‌ها و نشانه‌هایی را با پیش زمینه‌هایی فرهنگی در بردارد که در نگرش-های اجتماعی و جهان‌بینی زمان خواننده، تأثیر دارد» (توزی، ۲۰۱۹: ۱۷)؛ بنابراین خواننده نیز بایستی نسبت به اسرار و رمزهای تصاویر کتاب آگاهی داشته باشد.

در قسمت سمت چپ طرح روی جلد کتاب «الموجز فی المنهج البحث العلمی» دایره‌ای با پرتوهای رنگی را نشان می‌دهد که شامل تصاویر افرادی از اقشار مختلف جامعه با فرهنگ‌ها و گروه‌های سنی مختلف، جنسیت و ملیت‌های گوناگون می‌باشند. به نظر می‌رسد این تصویر چرخه فکر و تفکر انسان را نشان می‌دهد که بازتاب مضمون و محتوای کتاب و راهنمای پژوهشگران در پژوهش‌های علمی جهت اولویت بندی و پی ریزی طرح تحقیق می‌باشد و این امر را یادآور می‌شود که این کتاب برای پژوهشگران در همه سطوح علمی یا دانشگاهی طراحی شده است که به فراخور موقعیت اجتماعی، فرهنگی و علمی هر فرد، شناخت و درک آنها نسبت به مطالب کتاب، متفاوت خواهد بود. پرتوهای مبهوم و پیچیده که پیرامون دایره منتشر شده است، حاکی از تلاش خواننده جهت کشف معنا و دلالت شکل و تناسب آن با مضمون و محتوای کتاب است.

در سمت راست جلد کتاب، تصویر دنا (DNA) نمایان است؛ از آنجا که انتقال اطلاعات توسط ژن‌ها انجام می‌پذیرد، تصویر مذکور به این نکته اشاره دارد که این کتاب به عنوان عنصر سازنده پژوهش‌های علمی - دانشگاهی به شمار می‌رود که به مرور زمان رو به تکامل هست.

۴.۵ انتشارات

نظر به اینکه روند نشر و توزیع کتاب، سبب آفرینش تکنیک‌های جدید در چاپ و نشر کتاب و ارتباط آن با مصرف‌کننده (خواننده) می‌شود؛ بدین ترتیب انتشارات نقش مهمی در شهرت و موفقیت نویسنده ایفا می‌کند؛ همچنین شهرت ناشر کتاب بر چرخه تولید، عرضه و تقاضا تأثیر مستقیم دارد؛ زیرا گاهی شاهد آن هستیم که برخی خوانندگان انتشارات خاصی را به سبب عدم نشر مطالب مفید، مورد اطمینان (مناسب) نمی‌بینند. (انتشارات خاصی به سبب عدم نشر مطالب مفید، مورد قبول برخی از خوانندگان نیست)

انتشارات بیانگر سلطه اقتصادی (مالی) اثر علمی است و با سه ضلع مثلث اثر علمی یعنی نویسنده، متن و خواننده ارتباط مستقیم دارد. از سوی دیگر گاهی نویسنده نسبت به طرح جلد کتاب نظر قطعی ارائه نمی‌دهد؛ اما ناشر کتاب با مطالعه اجمالی و با توجه به نمود و شمایل که نویسنده در نظر دارد، طرح روی جلد را بر می‌گزیند. (بن‌عود، ۲۰۱۸: ۶۵)

در این راستا انتشارات دارالفکر در سمت چپ پایین صفحه با رنگ سفید و خط ریز ضمن اشاره به پایگاه الکترونیکی حکایت‌کننده وظیفه مهمی است که نشر مذکور نسبت به کتاب «الموجز فی المنهج البحث العلمی» انجام داده است.

۵.۵ پیش‌گفتار

بسیاری از نویسندگان در قسمت پیش‌گفتار، به بیان مطالب و ارائه شواهدی در ارتباط با متن می‌پردازند. «پیش‌گفتار پژوهاک ساختار و محتوای متن اصلی است و مهم‌ترین ویژگی بیانی آن، عامل محرک خواننده است. از دیدگاه ارسطو پیش‌گفتار، سرآغاز سخن و معادل مطلع در شعر و افتتاحیه در فن موسیقی است». (نصیر، ۲۰۰۹: ۱۷) بنابراین این قسمت از کتاب، فضاسازی جهت ورود به متن اصلی می‌باشد و «بارتاب سبک و جهان بینی نویسنده است». (هاشم، ۲۰۰۸: ۶۴) همچنین از وظایف اساسی پیش‌گفتار می‌توان به «بیان خلاصه و موجز مطالب مرتبط با محتوای متن و نیز جذب خواننده نسبت به موضوع» (نصیر، ۲۰۰۹: ۲۳ و ۲۴) اشاره کرد. سیف‌الاسلام سعد عمر نویسنده کتاب «الموجز فی المنهج البحث العلمی» در قسمت پیش‌گفتار، به آیات ابتدایی سوره علق اشاره کرده است که بر اهمیت

آموزش و یادگیری تأکید می‌کند؛ از آنجا که در پیش‌گفتار بایستی موضوع کتاب یعنی اهمیت پژوهش مورد توجه قرار می‌گرفت، بنابراین نویسنده حق مطلب را ادا نکرده است.

۶. معیارهای جزئی کتاب

۱.۶ زبان و سبک

زبان وسیله ایجاد ارتباط است که به موازات پیشرفت جامعه بشری در طی زمان‌ها روند رو به رشدی داشته است. «زبان به عنوان موجود زنده اجتماعی و وسیله بیان افکار و اندیشه‌های انسان است که رشد آن وابسته به پیشرفت فرهنگ و شناخت وی صورت می‌گیرد». (مرتاض، ۱۹۹۸: ۱۰۷). انتخاب زبان مناسب بیانگر مهارت نویسنده و میزان ابتکار و خلاقیت هنری وی و سبک نگارش ابزار انتقال معانی است. نویسنده کتاب «الموجز فی المنهج البحث العلمی» افزون بر اینکه مطالب کتاب خویش را متناسب با محتوای اصلی کتاب آورده است، به جنبه‌های فنی (هنری) آن نیز از جهت وضوح، دقت و ترتیب منطقی توجه داشته است. سبک کتاب از آرایه‌های لفظی و معنوی، صور خیال و سبک انشایی پیراسته و با استدلال و برهانهای عقلی همراه است؛ به گونه‌ای که فهم آن برای خواننده امکانپذیر باشد.

۲.۶ رعایت علائم نگارشی و ویرایشی

علائم نگارشی نشانه‌هایی جهت تنظیم نگارش کتاب و سهولت خوانش می‌باشد و جهت فاصله‌گذاری بین عبارات و یا کلمات به کار می‌رود. از پرکاربردترین علائم نگارشی، جداسازی اجزاء گفتار، تعیین جایگاه‌های متن، تعجب، استفهام و ... است. در این زمینه سیف الاسلام سعد عمر در کتاب روش تحقیق خویش اهتمام ویژه‌ای به رعایت نکات نگارشی و ویرایشی داشته است.

۳.۶ تحلیل محتوا

کتاب «الموجز فی المنهج البحث العلمی فی التریبۃ و العلوم الانسانیة» علاوه بر موضوعات روش تحقیق و مراحل انجام پژوهش علمی، از نظر روش‌شناسی نیز ماده اساسی (زیربنای)

پژوهش‌های علمی به شمار می‌رود. بسیاری از پژوهش‌های علمی با اینکه به موضوع اصلی تأکید می‌ورزند؛ اما روش علمی مناسبی را در پیش نمی‌گیرند. این در حالی است که لزوم توجه به روش پژوهش امری انکارناپذیر است که نویسنده کتاب به این مهم توجه داشته است. موضوع‌های اصلی و فرعی کتاب نیز با عنوان تناسب و هماهنگی دارد؛ آنچنان که به صورت کلی به مفهوم روش تحقیق علمی و به صورت خاص به روش پژوهش علوم تربیتی پرداخته است؛ سپس از طرح تحقیق و مؤلفه‌های آن از مقدمه تا منابع، روش و مواد پژوهش، شیوه جمع‌آوری مواد و روش تحلیل داده‌ها، ابزار پژوهش مانند پرسشنامه، مصاحبه، مشاهده، آزمون و تعیین نمونه‌گیری در پژوهش‌های میدانی و توضیح مفهوم تحلیل محتوا به عنوان یکی از ابزار پژوهش علمی و در نهایت انجام پژوهش علمی سخن گفته است و از ذکر مطالب دیگر به دلیل طولانی نشدن بحث و یا پرداختن به مطالب مهم-تر خودداری کرده است؛ به گونه‌ای که عنوان کتاب «الموجز» تأییدکننده این مطلب است.

۴.۶ کاستی‌های کتاب

نظر به اینکه کتاب «الموجز فی المنهج البحث العلمی» کتابی آموزشی در راستای ماده پژوهش و روش تحقیق علمی و راهنمای دانشجویان در نگارش پژوهش‌های علمی می‌باشد؛ بنابراین ذکر کاستی‌های کتاب، به منزله عیب و یا کاهش ارزش کتاب نیست؛ بنابراین جهت غنی‌تر شدن کتاب و رفع کاستی‌های موجود به برخی از این کاستی‌ها اشاره می‌شود:

الف) همانگونه که از عنوان کتاب سیف الاسلام سعد عمر بر می‌آید، این کتاب به روش پژوهش علوم تربیتی و سپس تعمیم آن به علوم انسانی پرداخته است؛ گرچه روش پژوهش علوم تربیتی با برخی از شاخه‌ها علوم انسانی مانند جامعه‌شناسی (علوم اجتماعی) یکسان است؛ اما در پاره‌ای از موارد با آن متفاوت است؛ زیرا پژوهش‌های علوم تربیتی در درجه اول میدانی است و حال آنکه بیشتر شاخه‌های علوم انسانی مانند ادبیات، فلسفه، تاریخ و... کیفی و از نوع تحلیل محتوا می‌باشد.

ب) کتاب مذکور همه موضوع‌های ماده پژوهش را پوشش نمی‌دهد؛ به گونه‌ای که تفاوت بین روش شناسی و روش پژوهش را به صورت علمی بیان نکرده است، همچنین به تبیین اخلاق علمی پژوهشگر در انجام پژوهش علمی، انواع پژوهش علمی (نظری، تطبیقی، میدانی و تجربی) و تأکید بر پیشینه پژوهش اشاره نشده است.

ج) با توجه به آموزشی بودن کتاب پیش گفته، بین مطالب کتاب ترتیب و نظم منطقی وجود ندارد؛ زیرا در زمینه آموزش روش‌های تحقیق علمی، ابتدا بایستی مفهوم پژوهش علمی و سپس انواع روش‌های پژوهش (توصیفی، میدانی، تاریخی و تطبیقی) و ابزار جمع-آوری پژوهش بیان شود.

د) با اینکه موضوع کتاب سیف الاسلام سعد عمر در حیطه کتاب‌های روش‌شناسی پژوهش علمی است، اما نویسنده برخی از موضوعات کلیدی از جمله تبیین روش‌شناسی پژوهش و تفاوت آن با روش پژوهش را به عنوان پیش‌درآمد آموزشی ذکر نکرده است.

هـ) با وجود تنوع روش‌های تحقیق، نویسنده کتاب تنها به روش تحقیق توصیفی، تاریخی و تجربی اشاره کرده و به دیگر روش‌های پژوهش از جمله روش پژوهش تطبیقی، کمی و یا ترکیبی و ... نپرداخته است.

ز) با اینکه نویسنده، کتاب را بر اساس روش پژوهش علوم انسانی نوشته است؛ اما در تبیین اصول روش پژوهش این شاخه به خوبی عمل نکرده است.

ح) کتاب فاقد نمایه و واژه‌نامه است. کتاب‌های علمی جدید معمولاً دارای نمایه جامع و دقیقی هستند که دسترسی به اطلاعات داخل متن را برای خواننده آسان‌تر می‌کنند. بهتر بود برای استفاده کامل و دقیق از کتاب، نمایه جامعی برای آن تهیه می‌شد. وجود واژه‌نامه نیز از ضروریاتی است که در کتاب‌های علمی آموزشی، معمولاً باید مورد توجه قرار گیرد. استفاده از معادلهای ناآشنا که گاهی فهم متن را برای خواننده دشوار می‌کند، بر ضرورت وجود واژه‌نامه‌های کامل از اصطلاحات به کار رفته در متن، می‌افزاید، که کتاب مورد بررسی به این مهم نیز نپرداخته است.

ط) منابعی که در متن کتاب به آن ارجاع داده در پایان کتاب فهرست نکرده است یعنی کتاب فاقد منابع و مأخذ می‌باشد. در مجموع کتاب "الموجز فی المنهج البحث العلمی فی التریبه و العلوم الإنسانیة"، به استناد مطالبی که بیان شد، دارای نقاط ضعفی است که انتظار می‌رود نویسنده محترم در تجدید چاپ کتاب به این نکات توجه لازم را مبذول فرماید.

۵.۶ ویژگی‌های برتر کتاب (امتیازهای کتاب)

از مهم‌ترین امتیازهای کتاب «الموجز فی المنهج البحث العلمی» می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

الف) تکیه بر استفاده از رایانه به عنوان یکی از ابزار جدید پژوهش علمی در تحقیقات علمی؛ و حال آنکه بیشتر کتاب‌های علمی-آموزش روش تحقیق به این مهم اشاره نکرده‌اند.

ب) کتاب مذکور همه شاخص‌های پژوهش میدانی مورد نیاز پژوهشگر علوم تربیتی مانند تعریف روش پژوهش علمی، تعیین حجم نمونه و انواع آن را پوشش می‌دهد.

۶.۶ نوآوری کتاب

با توجه به این‌که در عصر انفجار اطلاعات، نیاز به مباحث تخصصی بیشتر احساس می‌شود، همچنین از آنجا که موضوع این کتاب در ارتباط با روش پژوهش علوم تربیتی است؛ بنابراین نوآوری آن به محدود بودن موضوع این کتاب مربوط می‌شود؛ حال آنکه بیشتر کتاب‌های روش تحقیق به صورت کلی به موضوع پرداخته‌اند. از دیگر نوآوری‌های نویسنده آن است که در پایان کتاب، منابع برگزیده روش تحقیق در زبان عربی و انگلیسی را ذکر کرده است از جمله کتاب «أسس البحث العلمي لإعداد الرسائل الجامعية» از ابراهیم مروان، «أساسيات البحث العلمي» از أحمد عوده و فتحي الملكاوي و

۷.۶ مناسب بودن کتاب جهت تدریس دانشگاهی

عنوان کتاب بیانگر آموزشی بودن آن است؛ به گونه‌ای که تناسب عنوان با محتوا تأیید کننده آن است که این کتاب جهت آموزش درس روش تحقیق دانشجویان علوم تربیتی و نیز اساتید و پژوهشگران مناسب به نظر می‌رسد؛ گرچه جهت تدریس دیگر شاخه‌های علوم انسانی نیز کاربرد دارد؛ اما با توجه به فهرست مطالب و محتوای کتاب که بیشتر به پژوهش میدانی اختصاص یافته است، به عنوان منبع فرعی برای دانشجویان تحصیلات تکمیلی در آموزش زبان عربی می‌تواند مفید باشد.

۸.۶ انسجام موضوعات و مطالب اثر

در نگارش هر متن علمی انسجام و یکدستی اهمیت بسیاری دارد. منظور از انسجام پیوند منطقی میان اجزای خرد و کلان متن است، به نحوی که خواننده بتواند سیر طبیعی و

پیوسته کلام نویسنده را در آن ببیند و موضوع را دنبال کند (منصوریان، ۱۳۹۲، ص. ۹۷). تناسب و انسجام در موضوعات و مطالب کتاب تا حدودی آشکار است. نویسنده ابتدا مفهوم پژوهش علمی را به طور کلی توضیح داده است؛ سپس به تبیین پژوهش در زمینه علوم تربیتی پرداخته است و در ادامه از طرح و نقشه تحقیق و جمع‌آوری مواد پژوهش سخن گفته تا به انواع روش‌های تحقیق علمی و ابزار آن پردازد و سرانجام به تبیین مفهوم نمونه‌گیری به عنوان یکی از مهم‌ترین شاخص‌های پژوهش‌های میدانی و یا پژوهش‌هایی که بر اساس پرسشنامه انجام می‌گیرد، پردازد. همچنین در پایان فهرست منابع و مراجع را جهت مراجعه و دانش‌افزایی پژوهشگران نسبت به این موضوع ذکر کرده است. اما در صفحه ۱۱۸ تا ۱۲۲ کتاب، در موضوع "أسلوب تحلیل محتوی" نویسنده تنها به بحث پیدایش و مفهوم محتوا پرداخته است. زمانی که از تحلیل محتوا به عنوان یک روش پژوهش اسنادی نام برده می‌شود، تحلیل محتوای کمی و کیفی مورد نظر است. در تحلیل محتوا، تلاش بر این است تا با کدگذاری باز، محوری و زمینه‌ای، مقولات محتوایی موجود در پیام‌های ارتباطی شناسایی و استخراج شود. ولی نویسنده در مورد روش تحلیل محتوا مطلبی ارائه ننموده است، و انسجامی بین عنوان اصلی و فرعی دیده نمی‌شود. و در موضوع "ارجاع دهی" صفحه ۱۳۰ کتاب، مولف به روش ارجاع دهی در کتاب و مجله‌های علمی و پایان‌نامه‌ها پرداخته، و اما به روش ارجاع دهی در سایت الکترونیکی و کنفرانس‌های علمی نپرداخته است. کم‌رنگی ارتباط آیه ذکر شده در مقدمه با عنوان کتاب در صفحه ۷ خود دلیلی بر عدم انسجام مطالب می‌باشد.

۹.۶ توانایی نویسنده در تحلیل مطالب

با بررسی کتاب «الموجز فی المنهج البحث العلمی» درمی‌یابیم که نویسنده تنها در مواردی اندک به منابع دیگر ارجاع داده است و این امر حاکی از استعداد ذاتی و تجربه علمی وی می‌باشد؛ این مطلب در قسمت بررسی آسیب‌شناسی پژوهش‌های علوم تربیتی به خوبی نمایان است. و نویسنده با استفاده از قدرت تحلیلی خود وجود مفهوم و ارتباط بین واژه‌ها را بیان کرده و درباره پیام‌های موجود در متن نتیجه‌گیری می‌نماید. به عنوان مثال هنگامی که به تعریف "البحث العلمی" از دیدگاه ابن هیثم در صفحه ۱۶ می‌پردازد.

۱۰.۶ تناسب اصطلاحات تخصصی

با مطالعه کتاب پیش گفته روشن می‌شود متن کتاب بسیار شیوا و روان است، و نویسنده اصطلاحات تخصصی از قبیل: منهج، اطروحه، رساله، مقاله، بحث علمی، اقتباس، مسئله، فرضیه‌ها، استنباط، مقابله، ملاحظه، نمونه، اختبارات، تحلیل آماری و سایر قراردادها که در زمینه روش تحقیق علوم تربیتی و به ویژه روش میدانی قابل استفاده است به کار برده است. البته ذکر معادل لاتین اصطلاحات تخصصی در اندک مواردی بوده است به عنوان مثال کلمه "اطروحه، رساله، بحث علمی" در صفحه ۱۱ و ۱۲ کتاب از معادل لاتینی نیز استفاده نموده است. در چنین مواردی بهتر است در انتخاب معادل لاتین بازنگری شود یا اینکه نویسنده معادل لاتین این اصطلاحات را در پاورقی یا پی نوشت یا مانند بقیه مصطلاحات جلوش بین قوسین ذکر کند.

۱۱.۶ اصالت منابع و مآخذ

مؤلف در بخش منابع پایانی کتاب، لیست پنجاه منبع عربی و سی و سه منبع انگلیسی و بیست و پنج مجله علمی پژوهشی در حوزه علوم تربیتی که مرتبط به روش تحقیق می باشد جهت آشنایی و استفاده در نهایت کتاب آورده است، ولی نویسنده منابعی که در متن کتاب به آن ارجاع داده در پایان کتاب فهرست نکرده است یعنی کتاب فاقد منابع و مآخذ می باشد. به عنوان نمونه می توان به مواردی اشاره کرد که در صفحه ۱۶ به السویدی، ۱۹۸۰ استناد شده، اما در فهرست منابع اثری از منبع مربوطه مشاهده نمی شود. در پاراگراف بعدی همین صفحه به السویدی ارجاع داده که نیازی به تکرار اسم مرجع نبوده که می بایست از عبارت (همان) استفاده می کرد.

۷. نتیجه گیری

نظر به اینکه کتاب «الموجز فی المنهج البحث العلمی» کتابی آموزشی در راستای درس پژوهش و روش تحقیق علمی و راهنمای دانشجویان در نگارش پژوهش‌های علمی می باشد؛ بنابراین ذکر کاستی‌های کتاب، به منزله عیب و یا کاهش ارزش کتاب نیست؛ بنابراین جهت غنی تر شدن کتاب و رفع کاستی‌های موجود به برخی از این کاستی‌ها اشاره می‌شود:

- کتاب «الموجز فی المنهج البحثی العلمی فی التریبۃ و العلوم الانسانیة» تألیف دکتر سیف السلام سعد، نیازمند پاره ای ویرایش های صوری، ساختاری و محتوایی است. که این مقاله در حد توان خود و با استقرای کامل و بررسی دقیق کل کتاب به نقد کتاب در محورهای مذکور پرداخته است.
- کتاب مذکور همه موضوعهای ماده پژوهش را پوشش نمی دهد؛ به گونه ای که تفاوت بین روش شناسی و روش پژوهش را به صورت علمی بیان نکرده است، همچنین به تبیین اخلاق علمی پژوهشگر در انجام پژوهش علمی، انواع پژوهش علمی (نظری، تطبیقی، میدانی و تجربی) و تأکید بر پیشینه پژوهش اشاره نشده است.
- بین مطالب کتاب ترتیب و نظم منطقی وجود ندارد؛ زیرا در زمینه آموزش روش های تحقیق علمی، ابتدا بایستی مفهوم پژوهش علمی و سپس انواع روش های پژوهش (توصیفی، میدانی، تاریخی و تطبیقی) و ابزار جمع آوری پژوهش بیان شود.
- از نظر جامعیت و روزآمدی کتاب «الموجز فی المنهج البحثی العلمی فی التریبۃ و العلوم الانسانیة» معیار های لازم یک کتاب دانشگاهی را دارا می باشد.
- علاوه بر اینکه کتاب مورد بحث به خوبی بیانگر صلاحیت علمی دکتر سیف السلام سعد است. کارنامه و آثار و مؤلفات او نیز بر صلاحیت او صحنه می گذارد.
- پاکیزگی نگارشی و ادبی از دیگر نکاتی است که در کتاب دکتر سیف السلام سعد با دقت رعایت شده است.
- طرز بیان مطالب توسط دکتر سیف السلام، به صورت منسجم و یکپارچه است. و می توان گفت کتاب به اهداف علمی خود، تحقق بخشیده است.
- کتاب در مقایسه با سایر کتاب هایی که در این موضوع نگارش شده است بسیار مناسب تر و علمی تر به نظر می آید.
- از مهم ترین امتیازهای کتاب تکیه بر استفاده از رایانه به عنوان یکی از ابزار جدید پژوهش علمی در تحقیقات علمی است و حال آنکه بیشتر کتاب های علمی - آموزشی روش تحقیق به این مهم اشاره نکرده اند.

- اگرچه مؤلفه‌های زیادی در تعریف و ویژگی‌های فیزیکی و ظاهری کتاب تعریف شده است، ولی یک بررسی اجمالی نشان می‌دهد که کتاب به جزء در بعضی موارد، موفق عمل کرده و کتابش را مطابق ویژگی‌های علمی در اختیار مخاطب قرار داده است.

کتاب‌نامه

- آصف زاده سعید، پیری زکیه (۱۳۸۳) «انتشار، فعالیت کلیدی در مدیریت دانش». مجله دانشگاه علوم پزشکی بابل، شماره ۲۴، ص ۵۴-۶۲.
- أحمد بدر (۱۹۹۴)، *أصول البحث العلمي ومناهجه*، ط ۹، القاهرة: المكتبة الأكاديمية.
- إسماعیلی، مراد؛ (۱۳۹۷). «نقد و تحلیل کتاب روش تحقیق به زبان ساده». پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، دوره ۱۸، ش ۲، ص ۳۱-۴۵.
- أسمر الهاشم، (۲۰۰۸) *عتبات المحكى القصير فى التراث العربى والإسلامى (الأخبار والكرامات والطرق)*، بیروت: الشبكة العربية للأبحاث والنشر.
- بلعابد عبدالحق، (۲۰۰۸). *عتبات جیرار جینیت من النص إلى المناص، تقديم سعید یقطين، ط ۱، الجزائر: منشورات الاختلاف.*
- بن عود نوجد. (۲۰۱۸). *سیمانیة العتبات النصیة فی روایة نساء الجحیم*. لعائشة بنور. الجزائر: جامعة الوادی.
- حسینی فر، آیدا؛ (۱۳۸۹). «عرفی و نقد کتاب لاتین: روش‌های تحقیق کیفی در علوم ارتباطات (نوشته تامس لیندلاف برایان تیلور)»، کتاب ماه علوم اجتماعی، ش ۲۷، ص ۷۲-۷۵.
- حسینی، سید حسین. (۱۳۹۷). «تحلیل الگوی مفهوم نقد علمی». پژوهش‌های عقلی نوین، ۲(۴)، ۹۷-۱۱۸.
- حمید الحمدانی. (۲۰۰۰) *بنیة النص السردی من منظور النقد الأدبی*، ط ۳، المغرب: مركز الثقافة العربی.
- درودی، فریبرز (۱۳۹۱) *نقد منابع اطلاعاتی: شناخت مفاهیم، ساختار، ماهیت و معیارهای نقد*. تهران: خانه کتاب.
- درودی، فریبرز (۱۳۸۵) «سخنی در باب نگارش‌های انتقادی: همراه با شرحی مختصر پیرامون آراء کارل پوپر در باره نقد منابع اطلاعاتی»، فصلنامه کتاب، شماره ۶۸، ص ۲۷۹-۲۸۸.

بررسی و نقد کتاب الموجز فی المنهج البحث ... (عبدالرزاق رحمانی) ۱۲۷

زندى، حامد؛ (۱۳۹۶). «نقد و بررسی کتاب درآملى بر پژوهش روش هاى آميخته» نقد كتاب علوم اجتماعى، ش ۱۴، ص ۱۷۱-۱۷۸.

ساعد الشيماء، تولى صبرينه. (۲۰۱۹). العنابات النصية فى رواية ۲۰۸۴ لوسينى الأعرج. الجزائر: ج البويرة.

سالم، محمد لبيب، (۲۰۱۶) «أصول النقد العلمى»، جامعة طنطا، مصر، ص ۱-۴، موقع منظمة المجتمع العلمى العربى، <https://www.arsco.org/article-detail-۰۸-۳۷۲>.

سعد عمر، سيف الاسلام (۲۰۰۹) الموجز فى المنهج البحث العلمى فى التربية و العلوم الإنسانية، دمشق: دار الفكر.

سعيد يقطين (۲۰۰۵) من النص إلى النص المتراب، مدخل إلى جماليات الإبداعى التفاعلى، بيروت، لبنان: المركز الثقافى فى العربى.

طاهرى، مهدي (۱۳۸۳). «نقدى بر كتاب «فهرست نویسى»»، كتاب ماه كليات. ش ۸۴، ص ۷۳ - ۷۹. عبدالرحمن بدوى (۱۹۶۳)، مناهج البحث العلمى، ط ۱، القاهرة: دار النهضة العربيه.

عبدالرحيم محمد خيبر، سودانيلشتر فى سودانيل يوم ۲۶ - ۰۴ - ۲۰۱۳، <https://www.sudaress.com/sudanile/۵۳۱۰۶>

عليمات، عيبر. (۲۰۰۶). تقويم و تطوير الكتب المدرسيه للمرحله الأساسيه. ط ۱. عمان، الأردن: دار حامد للطباعه و النشر.

فتوحى، محمود، (۱۳۸۵) آيين نگارش مقاله علمى، پژوهشى، تهران: سخن.

فلاح، پروانه؛ (۱۳۸۹). «به معرفى و نقد كتاب لاتين: روش تحقيق ميدانى (راهنماى عمل در تعليم و تربيت و علوم اجتماعى نوشته كلاير تيلور من ويلكى جوديت باسر)»، كتاب ماه علوم اجتماعى، ش ۲۷، ص ۶۴-۶۷.

كوكبى مرتضى وهمكاران؛ (۱۳۹۵). «بنیان هاى فلسفى روش هاى تحقيق كمى، كيفى و آميخته». فصلنامه نقد كتاب اطلاع رسانى و ارتباطات؛ دوره ۳، ش ۹، ص ۱۴۱-۱۵۵.

مرتاض. عبد المالك، (۱۹۹۸). فى نظريه الروايه. الكويت: عالم المعرفة.

همدانى، مصطفى. (۱۳۹۹). «نقد كتاب روش تحقيق آميخته». پژوهش نامه انتقادى متون و برنامه هاى علوم انسانى، دوره ۲۰، ش ۵، ص ۴۱۳-۴۴۱.

ياسر نصير، (۲۰۰۹) الاستهلال فن البدايات فى النص الأدبى، دمشق، سوريا: دار بينوى.